

розширено в спосіб введення до значеннєвого поля сфери естетичного: Жовтень починає осмислюватися в контексті творчого перевороту в мистецтві.

Список використаної літератури:

1. Багряний Жовтня стяг: поезії / упор. О. П. Довгий. — К.: Молодь, 1977. — 127 с.
2. Багряний заспів: поезії / ред. Д. Г. Давидюк. — К.: Молодь, 1969. — 320 с.
3. Глебкин В. Ритуал в советской культуре / В. Глебкин. — М.: Янус-К, 1998. — 168 с.
4. Мертон Р. Социальная структура и аномия / р. Мертон // Социология преступности (Современные буржуазные теории). — М.: Прогресс, 1966. — С. 299–313.
5. Червоні зорі: поезії / упор. П. М. Біба, Ю. І. Ковалів. — К.: Радянський письменник, 1987. — 197 с.

Artistic Representation of the October Revolution of 1917 in Ukrainian Soviet Literature of the 1950–1980s

The article deals with the evolution of artistic representation of the October Revolution in Ukrainian Soviet literature of the 1950–1980s. The author argues that there are three receptive types of the October Revolution images: aggressive and effective, externally-attributive and ideological.

Key words: Ukrainian Soviet literature, commemorative practice, the image of the Revolution, receptive type.

УДК 82.0:114Яблонська

Iwona Boruszkowska (Kraków)

МІЄСЦА ПРИНАЛЕЖНОСТІ І ЕГЗИСТЕНЦІЯ ПРОСТОРОВА — ТРАНСЛОКАЦІЙНІ НАРАЦІЇ РЕПОРТАЖОВЕ СОФІЇ ЯБЛОНСЬКІЄЇ

Нинішній стаття стосується наративу репортажових української письменниці і подорожнички Софії Яблонської. Автобіографічні «я» цих текстів розглядаю як підміт номадичний, для якого вибраним станом існування є мобільність. Подорожничка-наративка виконує автопрезентації: не криє своїх почувань (чи є це радість чи біль), реферує самотність, не соромиться цікавості, захоплення, бачить іншості, відмінності, але їх не цінить.

Слова ключові: Софія Яблонська, репортаж, автобіографія, жіноче подорожництво.

Софія Яблонська¹ — українська подорожничка, репортажистка, журналістка, письменниця є однією з найбільш захоплюючих фігур в історії літератури української, майже повністю в ній відсутня. Вважається за першу українську подорожничку, глобтротерку, яка не тільки відвідала майже всі континенти, досягла до багатьох недоступних місць, але для якої подорожництво, постійне перебування в русі було свідомим вибором і способом життя. Була теж документалісткою, операторкою фільмів і фотографкою, якої вандрівкам товаришувала літературна рефлексія. Відбуваючи в роки 30. ХХ століття подорожі по північній Африці, Далекому Сході, Австралії, островах Тихого Океану, Північній і Південній Америці, про Європу вже не згадує, описала в статтях репортажів друкованих в пресі французькій і українській.

Входила до історії літератури української головним чином як авторка прози подорожничкої, в якій відкриває свою чутливість до локального кольору, відкриття до інших культур і до іншої людини, з

© Boruszkowska I., 2017

¹Софія Яблонська (Софія Яблонська-Уден) (1907-1971) — українська журналістка, письменниця, фотографка, подорожничка.

dbałością o szczegóły i realizm opisując kulturę i warunki życia w mniej lub bardziej egzotycznych miejscach, łącząc je z zapisem jednostkowego doświadczenia podróżniczki.

Jabłońska należała do pokolenia **kobiet** urodzonych na początku XX wieku, które świadome swoich możliwości i pragnień próbowały żyć w niedostępnym dla ich matek i babek świecie (społecznym, politycznym, kulturalnym) na równi z mężczyznami. Należała do niewielu, którym się to udało. Tworząc przy tym interesującą prozę podróżniczo-reportażową ujawniającą swoją wielowarstwowość. Palimpsestowa struktura narracji podróżniczej Jabłońskiej jest wyjątkowym rodzajem przestrzennej opowieści o życiu i tożsamości, tworzy **kobiecą autobiograficzną narrację translokacyjną**, bowiem **przemieszczanie** jest obowiązkowym elementem opowieści, świadomym wyborem, a punkty na mapie nie są tylko miejscami postoju, lecz miejscami doświadczenia.

Bio-lokacje

Mówiąc o Sofii Jabłońskiej chciałabym uchwycić pewnego rodzaju unikalność biografii, wpisującą się w szerszy projekt tożsamościowy — podmiotowości nomadycznej, która jest tożsamością (w) ruchu.

Refleksja o miejscu zawsze jest refleksją o tożsamości podmiotu, a pisanie o przemieszczaniu się jest pisanem o podmiocie w ruchu. Jednak nie jest to tylko ruch w przestrzeni, pokonywanie kolejnych kilometrów, przekraczanie kolejnych granic, ale też przemiany osobowości, pogłębiony proces autorefleksji (w którym dla «ja» istotną — jeżeli nie fundującą tożsamość — rolę odgrywa miejsce). W kategorii **translokacji** kluczowy jest właśnie ruch, bowiem o tożsamość w ruchu chodzi, ale nie będzie to tylko przemieszczenie z punktu A do punktu B w celu zapuszczenia korzeni, odnalezienia swojego miejsca, bez wyraźnego ciężenia ku jakiemuś centrum.

Nomada²

Nawiązując do myśli Gillesa Deleuza Rosi Braidotti — jako autorka koncepcji podmiotu nomadycznego — uważa, że życie nomady to ruch, przemieszczanie się, poszukiwanie [1]. Charakterystyczną cechą nomady jest bycie pomiędzy, relacyjność, co powoduje, że ucieleśniony podmiot jest skomplikowaną, zmieniającą się figuracją «ja» (intelektualną konstrukcją podmiotu), podważającą tradycyjne konwencje i reguły. Przywołując ideę nomady w kontekście Jabłońskiej chciałam zwrócić uwagę na podkreślaną w jej listach i tekstach «migrację z wyboru», a także autorefleksje dotyczące «bycia pomiędzy», co wpływało na kształtowanie się tożsamości w ruchu (jako proces, który nigdy się nie kończy).

Jest przy tym translokacja aktem wyboru podmiotu i oznacza świadome przemieszczenie w przestrzeni z unieważnieniem/przekroczeniem granic (dosłownych — politycznych i metaforycznych), świadomym porzuceniem miejsc znanych. Translokacja nie oznacza utraty miejsca lecz predyspozycję podmiotu do eksplorowania kartograficznych marginesów wraz z unieważnieniem tradycyjnych podziałów obce/swoje, tam/tu, peryferie/centrum. Jest doświadczeniem spacjałnym związanym z przestrzenią, a nie z miejscem [6, s. 13, 99; 2, s. 9-44] oraz z przemieszczaniem się, a nawet ze stałym przemieszczaniem, przez co procesy tożsamościotwórcze nigdy nie są zamknięte. Nie chodzi też tylko o translokację geograficzną, ale także o społeczne i kulturowe aspekty przemieszczeń. Translokacji towarzyszy hybrydyczna tożsamość, ponieważ w każdym miejscu dokonuje się konfrontacja z nowym otoczeniem (geograficznym, kulturowym, politycznym) i postawa otwarta [5, s. 209; 4] na inność, odrębność, różnice. Migracja bowiem to typ doświadczenia silnie związany z biografią autora.

² Kategoria nomady można odczytywać także dosłownie jako kategorię polityczną. W takim rozumieniu nomada jest osobą, która nie ma miejsca, nie jest obywatelem żadnego państwa, koś, to nie jest do końca poznany, jest podejrzany i niesie ze sobą strach. Inaczej — nomada jako obcy. Przede wszystkim nomada jest metaforą, przez którą można społecznie odczytać kobietę, ale przecież nie tylko. Braidotti, choć tego nie eksplikuje wprost, ma tu na myśli wszystkie te jednostki żyjące w społeczeństwie, które nie zgadzają się ze społecznie przyjętymi normami, np. tymi dotyczącymi płci lub tożsamości seksualnej, dlatego z powodzeniem kategoria nomady opisuje jednostki homoseksualne albo wszystkich tych, którzy nie dają się wpisać w gotowe schematy. Chodzi o jednostki i zachowania, które są wręcz niepożądane w społeczeństwie. Braidotti chce zmienić to znaczenie nomadyzmu: Nomadyzm nie jest związany z bezdomnością czy uzależnieniem od przemieszczania się; jest raczej figuracją dla podmiotu, który zrzekł się całkowicie idei ukształtowania, nie tęskni za nim. Nomada to osoba, która zmienia miejsce, rzeczywistość, kategorie i właśnie sam moment zmiany dla Braidotti jest najbardziej interesujący.

Relacjonowane jest w opowieści (o) tożsamości w ruchu doświadczenie: — migracji, emigracji, podróży, tułaczki, wygnania, wyjazdu, ekspedycji³ — wszelkich form przemieszczeń, form mobilności przestrzennej (które oznaczają przemieszczenia terytorialne związane ze względnie trwałą zmianą miejsca zamieszkania).

Aby przedstawić to specyficzne biograficzno-literacko-geograficzne doświadczenie, zapisywane z perspektywy kobiecej próbowałam podzielić je na kilka fazy.

Faza I: Zaistnienie⁴

Sofia Jabłońska urodziła się 15 maja 1907 r. w Hermanowie (Hermanów) pod Lwowem jako córka duchownego Iwana Jabłońskiego⁵ i Modesty Jabłońskiej. Przestrzeń galicyjskiej wsi była dla autorki nie tylko miejscem wydarzenia się dzieciństwa, ale także elementarnym składnikiem tożsamości (charakter pierwszej ojczyzny, ojczyzny prywatnej — *Heimat*). Prócz miejsca konstytutywnym dla tożsamości składnikiem będzie doświadczenie przemieszczania.

Faza II: Wygnanie

W 1915 r. rodzina Jabłońskich w wyniku I wojny światowej zmuszona była do emigracji do Rosji, ponieważ stamtąd pochodziła rodzina ojca. Rozpoczyna się rodzinna odyseja poprzez Lwów, Kijów, Rostów, Taganrog, aż po Morze Azowskie — w żadnym z tych miejsc rodzinna prawosławnego popa nie była mile widziana. Ucieczka do Rosji ogarniętej rewolucją okazała się tragiczna w skutkach — rodzina Jabłońskich straciła wszystko i żyła w biedzie. **Pierwszy ruch migracyjny** w życiu Jabłońskiej był przymusowy, wpisany w dzieje regionu odbywany pod wpływem czynników politycznych, narodowych i religijnych — byli bowiem Jabłońscy w 1915 roku prawosławnymi Rosjanami w Galicji, a historia przeznaczyła im na 7 lat los uchodźców. Z przeżyciem tym związane są najbardziej bolesne wspomnienia autorki, o czym świadczą pisane po 40 latach szkice z dzieciństwa, w których notuje, że «wybrała wędrowkę jako sposób życia, by już nigdy nie być wygnaną, by już nikt nie decydował o jej losie». Dopiero po 7 latach (w 1921 r.) udało im się wrócić do Galicji.

We Lwowie Jabłońska uczęszczała do szkół teatralnej i handlowej, gdzie uczyła się aktorstwa, księgowości, krawiectwa, później zaś kontynuowała naukę w gimnazjum nauczycielskim. Utalentowana i uzdolniona, zafascynowała się kinematografem i w wieku 18 lat wraz ze starszym bratem założyła dwa kinoteatry w Tarnopolu — prowadziła księgowość, wybierała filmy, projektowała afisze.

Faza III: Dobrowolna emigracja

Dzięki prowadzeniu kin Jabłońska odkłada sporą jak na tamte czasy sumę pieniędzy i w 1927 r. w celu zgłębienia technik kręcenia filmów dokumentalnych wyjeżdża sama do Paryża (jako dwudziestoletnia samotna studentka — co nie pozostało bez dwuznacznych komentarzy). Tam zatrudnia się jako reporterka telewizyjna w firmie «Optorg-Yunan-Fu», współpracującej z Dalekim Wschodem.

Faza IV: Przemieszczenia (translokacje)

Pierwszą egzotyczną podróż odbyła po Afryce Północnej, kręcąc film dokumentalny z Maroka. Swoje reportaże drukowała w galicyjskiej prasie — głównie w czasopiśmie kobiecych takich jak «*Žinocza Dolja*» («Жіноча доля») i «*Nova Chata*⁶» («Нова хата»), ale też w «*My i Świat*» («Ми і світ»), «*Назустріч*», «*Діло*», «*Нові шляхи*». Na bazie tych tekstów powstały książkowe wydania: *Czar Maroka* (*Чар Марокко*) (Lwów 1932) — wrażenia po podróży przez Północną Afrykę; *Z krainy opium i ryżu* (*З країни рижу та опію*) (Lwów 1936) — zbiór szkiców podróżniczych o Chinach; a swoją podróż dookoła świata opisała w dwutomowej dokumentalno-podróżniczej powieści *Dalekie horyzonty* (*Далекі обрії*) (Lwów 1939); pośmiertnie wydano też zbiór jej esejów i opowiadań *Dwie*

³ Tak swoje wyjazdy określała w listach S. Jabłońska.

⁴ W pierwszym znaczeniu wg SJP: 1. «zacząć istnieć»

⁵ Ponieważ Sofia była dzieckiem słabego zdrowia ojciec nauczył ją leczyć się przy pomocy medycyny ludowej (ziołolecznictwo).

⁶ Reportaże Jabłońskiej z Maroko drukowano od numeru marcowego z 1930 roku. Teksty były wzbogacone przez wykonane przez autorkę artystyczne fotografie.

wagi — *dwie miary* (*Дві ваги — дві міри*) (Paryż 1972) i *Książka o ojcu. Z mojego dzieciństwa* (*Книга про батька: З мого дитинства*) (1977, Edmonton — Paryż)⁷. W tekstach zwracała uwagę na egzotyczny charakter opisywanych krajów, kolorowe stroje mieszkańców, odmienne od europejskich obyczaje. Nie była to tylko relacja okiem przybysza, autorka szybko nawiązywała kontakt z mieszkańcami Marrakeszu, Fez i innych odwiedzonych miast. Reportaże z *Czaru Maroka* mają charakter afirmujących narracji zachwyconej egzotyką Europejki⁸, która świadomie — co przyznaje później w listach — pomija nieprzyjemne tematy głodu, ubóstwa, chorób (na które zwracają uwagę inni przebywający w Północnej Afryce reportażyści i podróżnicy). Autorka stosuje egzotyczną topikę deskrypcji, a narracja jest determinowana subiektywnym doświadczeniem realnej przestrzeni. Kiedy na łamach ukraińskiej i polskiej prasy toczyła się dyskusja na temat jej literackiego debiutu, Jabłońska realizowała swoje marzenie o podróży dookoła świata, na razie przebywając na Dalekim Wschodzie⁹. W nadmorskich chińskich wioskach i miasteczkach kręciła filmy dokumentalne i — w celach zarobkowych — reklamy miejscowych przedsiębiorstw. W liście¹⁰ do redaktorki «Nowej Chaty» — Lidii Buraczewskiej pisze: «ociągałam się z powrotem tak długo, aż doczekałam pomyślnych wiatrów, co niosą mnie w kierunku, w którym moje wędrowne skrzydła wrywały się już od dawna — do Chin. I zamiast na statek weszłam na pokład samolotu, który unosił się ponad stoma tysiącami junańskich¹¹ gór». Dalej, wymieniając egzotyczne nazwy miast, które planowała odwiedzić (Dżibuti, Cejlon, Saigon, Hanoi, Tonkin, Yunan, Angkor, Malaya, Jawa, Bali, Tahiti), zakładała, że podróż potrwa dwa lub trzy lata. W reportażach z tego okresu opisy miejsc splecione są z jej doświadczeniami — pracą dokumentalistki, pisaniem, fotografią, nauką języka, poznawaniem kultury i ciekawych ludzi. Podróże były nieodłącznym elementem jej życia, ale także warunkiem koniecznym do jej pracy. Oryginalnie artystycznie reportaże filmowe kręcone na zamówienie firmy z pierwszych podróży do egzotycznych miejsc Północnej Afryki i Chin przyniosły Jabłońskiej uznanie i pewną sławę. Zatrzymuje się w swojej życiowej wędrowce, gdy pod koniec 1935 roku wychodzi za mąż za Francuza Jeana Houdana (Udena), z którym zamieszkuje w Tybecie. Przestaje pisać, na 3 lata zawiesza działalność zawodową, odbywa tylko niedalekie podróże (wraz z mężem). W 1938 roku wraca do pracy: pisze reportaże z Chin, które wydaje w 1939 roku jako 2. tom *Dalekich horyzontów*, a podczas spotkań z czytelnikami w Galicji w wypełnionych po brzegi salach opowiada o swoich podróżach. Po krótkim pobycie w rodzinnych stronach, Udenowie wracają do prowincji Yunan, gdzie zastaje ich wojna. Początkowe lata wojny przeżyte na terenie Chin pod okupacją japońską, poświęciła wychowaniu dwóch synów. W 1946 rodzina Jabłońskiej przenosi się do Francji, do śmierci męża w 1955 roku mieszka w Paryżu.

Miejsce autobiograficzne

Zdaje się też, że translokacyjne narracje Jabłońskiej można rozpatrywać przy użyciu kategorii miejsca autobiograficznego Małgorzaty Czerwińskiej¹², które badaczka określa formą obecności autora w tekście i definiuje jako «nie jakiś rzeczywisty wycinek geograficznej przestrzeni, ale jego literackie reprezentacje, <...> koniecznie odnoszące się do topograficznego konkretnego, z którym

⁷ Również pośmiertnie wydano jej teksty w języku francuskim: *L'Année ensorcelée, Les Horizons lointains* (1972), *Le charme du Maroc* (1973), *Mon enfance en Ukraine* (1981), *Au pays du riz et de l'opium* (1986) — w tłumaczeniu Marii Kalitowskiej.

⁸ Kolonialne czy antykolonialne spojrzenie? Czy SJ zwracała uwagę na swoją pozycję i status, czy jej spojrzenie było spojrzeniem białej Europejki na mieszkańców terytoriów zależnych i miejsca kolonii to temat na zupełnie inny artykuł. W trawelogach Jabłońskiej choć odwiedza ona egzotyczne miejsca, brak gestów/opisów, które określić można mianem «kolonialnych» (jakie znajdziemy choćby w *Dzienniku w ścisłym znaczeniu tego wyrazu* Bronisława Malinowskiego — podaję ten przykład, aby pozostać w obrębie literatury non-fiction). Jabłońska nie myśli w kategoriach kolonialnych i nie postrzega świata europocentrycznie.

⁹ W 1935 roku przyjechała do Galicji, zapowiadając wydanie przywiezionego rękopisu *Z krainy opium i ryżu* oraz swoją podróż dookoła świata. Książka ukazała się w 1937 roku — nie były to już impresje z podróży, a pogłębione opisy i refleksje na temat dalekowschodniej kultury, religii, zwyczajów.

¹⁰ Z 2.07.1932 r.

¹¹ Prowincja zajmuje rozległy obszar pogórza, graniczący z Wietnamem, Laosem i Mjanmą. Pogórze to, zwane Wyżyną Junnan-Kuejczou, odznacza się bardzo urozmaiconą budową geologiczną i rzeźbą terenu.

¹² Badaczka wprowadza szczegółowe rozróżnienia dotyczące miejsca autobiograficznego, z których podstawowe jest rozróżnienie na miejsce stałe (odziedziczone, dane, nabyte) i poruszone (w wyniku wędrowki, związane z ruchem, wybrane); wyróżnia także typy miejsc: obserwowane (tu i teraz), wspomniane, wyobrażone, przesunięte (druga ojczyzna), wybrane (odwiedzane) i dotknięte.

związane są również elementy faktycznego, pozasłownego doświadczenia życiowego autora» [3, s. 42]. Teksty autorki *Czaru Maroka* to zapisy rzeczywiście odbytych podróży, w których utrwała/zapisuje/kreuje obrazy miejsc i związanych z nimi doświadczeń, czyniąc przestrzeń centralnym elementem auto/biograficznej opowieści. Prócz wyraźnej obecności podmiotu autorskiego i istnienia desygnatu miejsca Czerwińska wskazuje na konieczność posiadania przez autora odpowiedniego typu wyobraźni kierunkowanej na ruch w przestrzeni — «wyobraźni topograficznej» [3, s. 44], dookreślając: «istotną rolę odgrywa tu zamiłowanie do konkretności, do różnorodności szczegółów, zwłaszcza chwytanych zmysłem wzroku» [3, s. 44]. Warunek ten w przypadku ukraińskiej autorki zdaje się spełniać nie tylko w postawie otwartej (wg określenia Antoniny Kłoskowskiej), którą potocznie określa się mianem ciekawości świata i drugiego człowieka, ale także w opisach realiów, kolorytu lokalnego, materialnych aspektów miejsc.

W tekstach auto/bio/geo/graficznych (zgodnie z terminem zaproponowanym przez Elżbietę Rybicką; pojęcie to łączy perspektywy autobiograficzną i specjalną) nakłada się wiele płaszczyzn i krzyżuje wiele perspektyw, a pierwiastek bio może posiadać różne natężenie, pozostając jednak w ścisłym zespoleniu z tożsamościotwórczym pierwiastkiem geo. Dzięki czemu «ja» autobiograficzne Jabłońskiej przechodzi ewolucję od uchodźcy poprzez migranta do nomady (zwiększając przy tym znaczenie osobistych doświadczeń związanych z przemieszczaniem).

Faza V: Osiedlenie

W latach 50. Sofia Jabłońska zamieszkuje na francuskiej wyspie położonej na wybrzeżu Atlantyku Noirmoutier (Нурмутьє).

Trawelog

Ukraińskie literaturoznawstwo jeżeli już o tej twórczości mówi, lokuje ją pod etykietą «prozy egzotycznej lub orientalnej» ewentualnie reportaży podróżniczych. Jabłońska była nie tylko utalentowaną ukraińską autorką non-fiction, ale także pisarką, która uprawiała na ukraińskim gruncie nowy gatunek — trawelog (ukr. тревелог; ros. травелог; ang. travelogue) — gatunek literatury podróżniczej, który wyrasta z tradycji itinerariów¹³, rozpowszechniony w XIX-wiecznym podróżopisarstwie¹⁴, przejęty później przez filmową i literacką dokumentalistykę podróży. Trawelog to coś więcej niż sprawozdanie z odbytej podróży i zapis ulotnych wrażeń, nieodłącznym elementem gatunku były ryciny, ilustracje, mapy, a później zdjęcia i materiał filmowy. Znakiem charakterystycznym i wyróżniającą cechą tekstów Jabłońskiej — czy to reportaży prasowych czy książek — były artystyczne **fotografie** wykonane przez autorkę, a dopełniające narrację. Na kreację miejsca w jej twórczości składają się prócz zdjęć także nieliczne rysunki, szkice i szlaki zaznaczone na **mapach**¹⁵. Jest to jednak obszerny, odrębny wątek, którego nie ma czasu tu rozwijać. Sam gatunek trawelogu charakteryzuje luźna forma, nadrzędna rola autora-narratora (podróżnika), subiektywizm, synkretyzm gatunkowy (obecność takich gatunków jak autobiografia, listy, pamiętniki, bajki, legendy) [13, s. 109-113]. Swobodnie kompiluje fakty i fikcję, wykorzystując przy tym różnorodne formy, języki, przesuując granice gatunku od dokumentu do prozy fikcjonalnej.

Ukraińska literatura niefikcjonalna związana z doświadczeniem podróży, łączy informacje poznawcze i praktyczne z jednostkowym doświadczeniem i obserwacjami umiejscowionymi w konkretnym czasie przeżywania. Twórczość Jabłońskiej jako prototyp trawelogu charakteryzuje się nie tylko obecnością obowiązkowych elementów w postaci notatek z podróży, zapisów wędrówek, ale także emocjonalnie zabarwionymi, wyrazistymi opisami poszczególnych wydarzeń, portretami ludzi, uwagami etnologicznymi, stanowi przy tym świetny materiał do badań nad mentalnością, tożsamością i stereotypami kulturowymi.

¹³ *Itinerarium* — plan, dziennik, opis podróży; etym. — z późn. łac. 'plan podróży', z łac. *iter* dop. *itineris* 'droga, marsz, podróż'. *Itinerarium* jako gatunek literacki ma rodowód antyczny. W piśmiennictwie starożytnym był to przewodnik dla podróżnych lub opis wędrówki dokonany przez podróżnika, zawierający informacje o przebytych trasach, praktyczne zalecenia dotyczące miejsc postoju oraz ostrzeżenia przed niebezpieczeństwami.

¹⁴ W połowie XIX wieku na łamach niemieckiej i angielskiej prasy zaczynają pojawiać się sprawozdania z odbytych podróży, łączyć to można z rozwojem zorganizowanej turystyki.

¹⁵ Konceptualna **mapa**/atlas Jabłońskiej: Interesującymi są ruchy na konceptualnej mapie świata Sofii Jabłońskiej — z peryferii (Galicja jako obrzeża Cesarstwa Austro-Węgierskiego, środkowo-europejskie pogranicze, tygiel kulturowy) po centrum ówczesnej Europy (Paryż) po inne obrzeża i coraz dalsze horyzonty.

Faza VI: Reemigracja wyobrażona

Jabłońska nie wróciła nigdy w swoje rodzinne strony. Mamy jedynie do czynienia z powrotem wyobrażonym — w ostatniej książce pełniącej funkcję wspomnieniowego podsumowania życia i zawierającej obraz dzieciństwa.

Pod koniec lat 60. zaczęła pisać wspomnienia, które ukazały się pośmiertnie jako rozmowa z ojcem, pracowała też nad opowiadaniem o swoim dzieciństwie. W jednym z egzaltowanych listów z drogi morskiej z Egiptu do Indii opisuje wizję pięknej śmierci w podróży, pisząc, iż jest to jedyna dla niej akceptowalna forma odejścia z tego świata — podkreśla też, że umarłaby, gdyby się zatrzymała. 4 lutego 1971 r. ginie w wypadku samochodowym prowadząc brawurowo auto na drodze do Paryża.

Faza VII: Pośmiertny powrót z wygnania — zaistnienie 2¹⁶

Twórczość Jabłońskiej daje się odczytywać na wielu płaszczyznach, z różnych poziomów — jako prozę non-fiction o tematyce podróżniczej, jako podróżniczy reportaż, eseistykę posiadające miejsce/przestrzeń jako centrum narracji oraz przemieszczenia jako oś fabuły, ale także nie pozbawione intymnych/personalnych czy też autobiograficznych elementów. Jeżeli dodać do wspomnianych tekstów obfitą korespondencję autorki, znajdującą się w ukraińskich i francuskich archiwach oraz zapiski w postaci dziennika, wkroczymy wówczas na niezwykle ciekawy obszar ukraińskiej kobiecej literatury autobiograficznej, która uruchamia mechanizm zacierania granic pomiędzy realnym a wyobrażonym, faktycznym a fikcyjnym. A czytelnik mniej lub bardziej precyzyjnie odtworzyć może «przestrzenną lokalizację zdarzeń biograficznych» [3, s. 38], która układa się w egzystencję przestrzenną.

Autobiograficzne «ja» tych tekstów to **podmiot nomadyczny**, dla którego wybranym stanem egzystencji jest mobilność. Podróżniczka-narratorka dokonuje autoprezentacji: nie kryje swoich uczuć (czy jest to radość czy lęk), relacjonuje samotność, nie wstydzi się ciekawości, fascynacji, widzi inność, odmiennosc, ale ich nie wartościuje. Przy czym warto zaznaczyć, że mamy tu do czynienia z narracją nie będącą opowieścią białego mężczyzny, Europejczyka, piszącego z pozycji kolonialnej i/lub patriarchalnej. Ciekawa jest podwójna pozycja¹⁷ podróżniczki-Europejki, która przemierza samotnie egzotyczne miejsca. Sposób podróżowania i status Jabłońskiej stworzył jej wiele okazji dotarcia do niedostępnych dla innych miejsc oraz poszerzył możliwości poznawcze — ze względu na płeć dopuszczana była do obrzędów i przestrzeni przeznaczonych tylko dla kobiet (np. haremy, miejsca porodów), do miejsc zamkniętych przed mężczyznami, ale także pozwalano jej jako Europejce i kobiecie z zewnątrz na więcej niż kobietom miejscowym. Poza tym autorka jako przedstawicielka płci traktowanej w kulturze zachodniej jako gorsza i słabsza płeć, była owszem postrzegana jako inna, odmienna, ale to co ją odróżniało i konstytuowało jej odrębność było np. w kulturach wschodnich traktowane pozytywnie (różnica — nie tylko płci — nie miała negatywnego wymiaru). Ten podwójny status oraz szacunek i ostrożność wobec obcych obyczajów spowodował, że opisywane przez innych «korytarze zakończone zamkniętymi drzwiami» nie stanowiły dla niej bariery.

W przypadku Jabłońskiej migracja jest wielopłaszczyznowa: przeniesienie w obrębie tożsamości; metaforyczne przemieszczenie w języku (z ukraińskiego na francuski); asymilacja w zachodnioeuropejskim środowisku jako rodzaj emigracji kulturowej; świadomy nomadyzm (wraz z emigracją dosłowną); zajmowanie tradycyjnej roli matki i żony na terytorium rodziny; wyobrażona reemigracja w późnej nostalgiczno-wspomnieniowej książce autobiograficznej, aż po symboliczny «powrót» Jabłońskiej na karty historii ukraińskiej literatury, który w zasadzie dopiero się dokonuje.

Bibliografia:

1. Braidotti R. Podmioty nomadyczne. Ucieleśnienie i różnica seksualna w feminizmie współczesnym; [tłum. A. Derra]. — Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2009.
2. Buczyńska-Garewicz H. Miejsca, strony, okolice. Przyczynek do fenomenologii przestrzeni. — Kraków, 2006.

¹⁶ «stać się znanym lub zacząć mieć znaczenie»

¹⁷ Odrębną kwestią jest podwójna perspektywa: z jednej strony europocentryczna, z drugiej strony przedstawicielki skolonizowanej, traktowanej jak peryferia Europy Ukrainy (której nawet nie było na mapie), co pozwalało łączyć doświadczenie ludzi zależnych, a pragnących wolności.

3. Czermińska M. Kategoria miejsca autobiograficznego w literaturze doby emigracji // *Narracje migracyjne w literaturze polskiej XX i XXI wieku / pod red. H. Gosk.* — Kraków: Universitas, 2012. — S. 41–57.
4. Kalin A. Polsko-niemieckie pogranicza literackie: geopolityczne reorientacje w polskiej literaturze powojennej — rekonesans // *Nowy regionalizm? Badawczy rekonesans i zarys perspektyw / M. Mikołajczak, E. Rybicka (red.).* — Kraków, 2013.
5. Kloskowska A. Otwarte i zamknięte postawy w sytuacji pogranicza // *Kultury narodowe u korzeni / Antonina Kloskowska.* — Warszawa: PWN, 1996.
6. Tuan Yi-Fu *Przestrzeń i miejsce*; [przeł. A. Morawińska, wstęp K. Wojciechowski], Warszawa: PIW, 1987.
7. Габор В. Екзотичний східний світ, відчутий серцем українки: мозаїка // Яблонська С. Чар Марока; 3 країни рижу та опію; Далекі обрії: Подорожні нариси. — Львів: Піраміда, 2015. — С. 7–20.
8. Полежаєв Ю. До витоків тревел-журналістики в Україні: література мандрів // *Соціальні комунікації.* — 2012. — № 4 (12). — С. 109–113.

Places of Attachment and Spatial Existence — Travelogs by Sofiia Yablonska

The article presents the figure of Sofiia Yablonska (1907-1971) — a Ukrainian traveler, reporter, journalist, writer born in Galicia. It is one of the most fascinating figures in the history of Ukrainian literature, almost completely absent in literary reception. Migration is her choice and the type of biographical and literary-geographical experience, but also the experience written from the female perspective.

Key words: Sofiia Yablonska, women's travel writing, autobiography.

УДК 821.161.2Вовк

Ольга Смольницька (Київ)

МІФОПОЕТИКА ЛІРИКИ ВІРИ ВОВК: ЕСЕМА І МІФОЛОГЕМА

У статті вперше презентується проблема есеми і міфологеми в неоміфологічному аспекті на матеріалі Віри Вовк. Методологія широка і апелює до сучасності. Як методи використані христологія і маріологія. Порівняні вербальний аспект (лірика) і образи матеріального народного мистецтва у творах В. Вовк.

Ключові слова: неоміфологізм, міф, «не-міф», міфопоетика, есема, міфологема, медитативність, Віра Вовк.

Дослідження міфопоетики і неоміфологізму в сучасному українському літературознавстві зумовлене підвищеним інтересом до постструктуралізму, психоаналізу та інших студій, причому звертається увага переважно на здобутки французької та американської школи (за поодинокими винятками — швейцарської). У сучасній науці від 90-х рр. ХХ ст. спостерігається прагнення проаналізувати український фольклор, міф, ритуал відповідно до нових запитів. Відповідно, розвивається концепція неоміфологізму. Це перспективно, хоча, як зазначає Яна Погрібна, визначення неоміфологізму запроваджено в науковий обіг нещодавно й активно не використовується [6, с. 9]. З одного боку, це створює труднощі, але з другого — сприяє новим експериментам і розширенню апарату.

Цінне те, що у вітчизняній школі залучається релігієзнавчий контекст, і, що дуже важливо, задіюється філософська методологія. Варто відзначити праці Оксани Забужко, Ніли Зборовської, Ярослава Поліщука, Анатолія Нямцу, Зоряни Величко, Ірини Костюк, Тетяни Мейзерської, Наталі Слухай, Ірини Фрис та ін. У новітніх українських дослідженнях звертається увага на